

MOOIWERK MOOIWAD

Programma de Garnalefabryk
Pleisterplaats voor ontmoetingen

PROGRAMMA NAAR EEN
RIJKE WADDENZEE

Programma De Garnalefabryk

- Pleisterplaats voor ontmoetingen

“Leven op de rand van land & water”

Programma op hoofdlijnen voor de periode 2017-2021

Gemaakt in opdracht van het Programma naar een Rijke Waddenzee

Opdrachtgever: Hendrikus Venema – PRW
Samenstelling: Klaas Laansma – De Wikel bv
Anke Bijlsma – VOF Grut Winia

Groningen/Nes, Januari 2017

Inleiding

Aan het eind van de Mosselbankweg te Paesens-Moddergat, in de luwte van de Waddendijk, ligt It Grenaatfabryk. In 1924 door vissers uit Paesens en Moddergat gebouwd onder de naam Coöperatieve Garnalendrogerij. Een jaar of 20 heeft de drogerij dienst gedaan voor de vissers. Na de Tweede Wereldoorlog werd het een garage. In 2001 is het gebouw door Museum It Fiskershúske (onderdeel van de Stichting Musea Noardeast Fryslân) behoed voor de sloop behoed en verbouwd tot vergader- en ontvangstcentrum voor maximaal 35 personen.

Maar It Grenaatfabryk sluimert. Het lukt de Stichting Musea Noardeast Fryslân niet om er eigenstandig een jaarrond bruisende plek van te maken. Het is een stille plek – twee oude gebouwen naast de fabriek zijn rijp voor de sloop. Een hoog hekwerk schrikt mensen af. Daar komt verandering in – diverse mensen en partijen willen de schouders zetten onder de ontwikkeling van gebouwen en het omliggende terrein. Kern van de ontwikkeling is het opzetten van een uitdagend, uitnodigend en zinnenprikkelend Programma De Garnalefabryk.

In en rond It Grenaatfabryk te Paesens-Moddergat liggen er legio kansen om een interessant, inspirerend en eigenzinnig programma te ontwikkelen. Een programma dat aandacht besteed aan de bijzondere kenmerken van de Waddenkust in en om Paesens-Moddergat. Door het organiseren en faciliteren van, lezingen, excursies, wadlooptochten, voorstellingen, debatten, scholenprogramma's, kunstmeetings, workshops, cursussen, concerten, exposities en verrassende arrangementen zal It Grenaatfabryk zich in de komende vijf jaar ontwikkelen tot een bijzondere pleisterplaats.

De initiatiefnemers voor Programma de Garnalefabryk (Stichting Musea Noardeast Fryslân, It Fryske Gea, Programma Naar een Rijke Waddenzee, Gemeente Dongeradeel en Provincie Fryslân) zien graag dat de natuur van de Waddenzee, de kustvisserij, de cultuurhistorie van de kust en het vissersdorp Paesen-Moddergat, de geschiedenis van het strijden tegen de zee/het leven met het water, de maritieme geschiedenis van het Wad, de kunst en cultuur van de kust en de eigenheid van bewoners en bezoekers terugkomen in de verschillende onderdelen.

De opdracht

Het Programma Naar een Rijke Waddenzee (PRW) heeft opdracht gegeven om voor de periode 2017-2021 het Programma de Garnalefabryk te ontwikkelen. Met deze opdracht wil ze een versnelling aanbrengen in het ontwikkelingsproces rondom It Grenaatfabryk. De opdracht is tevens een bouwsteen in de uitwerking van Strategie 8 van het PRW - Beleving van het Werelderfgoed Waddenzee.

Doel van het Programma

Ontwikkel het Programma de Garnalefabryk en maak het zodanig dat het dient als leidraad voor het organiseren van activiteiten in en rond It Grenaatfabryk te Paesens-Moddergat in de komende 5 jaar.

Maak het Programma zodanig dat er een **eigen signatuur** ontstaat – kenmerken daarvoor: identiteit van de streek, identiteit van de Waddenzee/waddenkust, beleving van natuur, cultuur(historie) en landschap, voedingsbodem voor debat over natuur, landbouw, landschap en cultuur van de Waddenkust (als onderdeel van het Werelderfgoed Waddenzee), knooppunt voor versterken van kustvisserij, inspiratieplaats voor ontwikkeling van theater en kunst.

Het Programma leidt tot versterking van de trots op Werelderfgoed Waddenzee.

Doelgroepen van het Programma

Het Programma dient zo te worden samengesteld dat het is geworteld in de directe omgeving van Paesens-Moddergat. Vanuit dat basisdoel is het de bedoeling dat het Programma inspirerend werkt voor andere kustgemeenschappen in Friesland, Groningen en Noord-Holland. Het Programma draagt bij aan het versterken van de leefbaarheid en de trots. **De (kust)bewoners** zijn daarmee een eerste doelgroep voor het programma.

De worteling in de kustgemeenschap is tevens de basis voor de een doelgroep voor het programma – **de natuur- en cultuurtoerist** die komt voor beleven en ervaren van de specifieke kwaliteiten en waarden van de randen van het Werelderfgoed Waddenzee. Pelgrimeren of het lopen van pelgrimstochten zijn daar onderdeel van.

Het Programma sluit aan bij en dient mede aanjager te zijn voor de ontwikkeling van het Cultuurtoerisme van de Waddenkust waar onder meer de Stichting Sense of Place, It Fryske Gea, Leeuwarden Culturele Hoofdstad 2018, Marketing Groningen, de Provincie Fryslân, Hotel de Marne en anderen zich sterk voor maken.

Tot slot is er een derde doelgroep die vooral komt voor een activiteit met een specifiek thema (zie hoofdstuk 2) of rondom een bijzondere inhoud – **de geïnteresseerde**. Dat kan zowel de lokale man of vrouw zijn, maar dat kunnen ook mensen zijn die van heinde en verre afkomen op een thema én de eigenheid/eigenzinnigheid van het Programma de Garnalefabryk. De communicatieboodschap voor deze doelgroep is sterk op de inhoud afgestemd en in mindere mate op de toeristische behoefte.

Doelgroep kustbewoners Moddergat 2016 tijdens Quiz Beste Dorp van Nederland

Natuur en Cultuur Doelgroep 2016 tijdens Lezing Zilte teelt

Geïnteresseerden Doelgroep 2016 tijdens Lezing Walvisvaart

Intermezzo – Internationaal handvest voor Cultuurtoerisme

Grondbeginselen van het handvest

In zijn algemeenheid is het natuurlijk en cultureel erfgoed een maatschappelijk bezit. Elk van ons heeft het recht de universele betekenis ervan te begrijpen en te waarderen. Elk van ons draagt de verantwoordelijkheid het te beschermen.

Erfgoed is een breed begrip en omvat zowel de natuurlijke als de culturele omgeving. Het behelst landschappen, historische plaatsen, sites en bebouwde omgevingen, biodiversiteit, roerend erfgoed, verdwenen en levende culturele gebruiken en tradities. Het geeft inzicht in de langdurige historische ontwikkelingsprocessen die de essentie vormen van diverse nationale, regionale en lokale identiteiten en is een integraal deel van de hedendaagse samenleving. Het is een dynamisch referentiepunt en een duidelijk instrument voor groei en verandering. Het specifieke erfgoed en het collectieve geheugen van elke plek of gemeenschap zijn onvervangbaar en een belangrijke basis voor actuele en toekomstige ontwikkeling.

In een tijd van toenemende globalisering vormen bescherming, behoud, verklaring en presentatie van erfgoed en culturele verscheidenheid overal en voor iedereen een grote uitdaging. Het beheer van erfgoed, binnen een kader van internationaal erkende en correct toegepaste normen, is meestal echter de verantwoordelijkheid van de betrokken gemeenschap of beheersorganisatie.

Een eerste doel voor het beheer is de betekenis van het erfgoed en de noodzaak van behoud overbrengen bij de betrokken gemeenschap en de bezoekers. Verantwoorde en goed beheerde fysieke, intellectuele en / of emotionele toegang tot erfgoed en culturele ontwikkeling is zowel een recht als een voorrecht. Het vereist respect voor de erfgoedwaarden, voor de belangen en rechten van de huidige gastgemeenschap, de eigenaars of lokale beheerders van historisch eigendom en voor de landschappen en culturen die dit erfgoed hebben voortgebracht.

Dragers van het programma

Het Programma wordt gedragen en gerealiseerd door bedrijven, bewoners en organisaties die zich verbonden voelen met de zes themavelden: *visserij, cultuur, natuur&landschap, geschiedenis, landbouw en waterveiligheid*.

Het is de inhoudelijke basis voor het bedrijfsplan van de Koöperaasje de Garnalefabryk i.o. – de in 2017 op te richten sociale onderneming (zie ook www.social-enterprise.nl over het begrip sociaal ondernemen) die zich richt op:

1. het versterken van de identiteit van de Waddenkust én
2. het bijdragen aan de sociaal-economische en ecologische versterking van de Waddenkust van Noordoost Friesland.

Wonen en werken in Noordoost Friesland is uitdagend in een regio die te maken heeft met alle kenmerken van krimp en vergrijzing. De nieuwe dynamiek die met de realisatie van het Programma de Garnalefabryk ontstaat, wil juist de krimpkramp laten schieten. De dragers van het programma gaan juist op zoek naar nieuw elan.

Oud en jong tijdens lezing in 2016 Garnalefabryk

Hoofdstuk 1 Criteria voor de activiteiten

Het ontwikkelen van het Programma de Garnalefabryk met een eigen signatuur en een eigen kleur, is gebaat bij het hanteren van criteria voor de te ondernemen activiteiten. De criteria helpen de programmamakers, organisatoren en participanten bij het ontwikkel- en keuzeprocess.

Het Programma de Garnalefabryk wil zichzelf tonen als een hoogwaardig en inspirerend programma. Het staat onder verantwoordelijkheid van professionals die regelmatig samenwerken met amateurs en vrijwilligers.

1. Maatschappelijke betekenis

(sociale onderneming, filosofie, debat)

Activiteiten hebben op hun eigen manier een betekenis voor de maatschappij, de samenleving en de directe leefomgeving. Doordat ze bijdragen aan bewustzijn van de plek, de specifieke inhoud en de daarmee verbonden mensen. Doordat ze verwondering creëren over de inhoud. Doordat ze (filosofische) vragen oproepen. Doordat ze dilemma's en paradoxen helpen verhelderen. Programma de Garnalefabryk zal worden gerealiseerd in de vorm van een sociale onderneming. Het creëren van maatschappelijke waardecreatie staat daarin centraal. De missie van Programma de Garnalefabryk is in essentie het ontwikkelen van trots op de eigen regio dat door de politiek bestempeld is als krimpgebied. Het draagt bij aan het empoweren van mensen en groepen aan de rand van Werelderfgoed Waddenzee én het denken en werken in termen van overvloed als antwoord op de krimpkramp.

2. Identiteit – eigenheid - taal

Activiteiten dragen bij aan de identiteit van het gebied. Ze dragen ook bij aan de identiteit van diegenen die de activiteit organiseren en ervaren. Essentieel is de grondhouding dat er ruimte is voor iedere taal en uitingsvorm die nodig is.

Dat kan Fries, Nederlands, Engels of Duits zijn. Maar dat kan ook de visserstaal, de boerentaal, de wadlooptaal, de natuurtaal, de landschapstaal, de wetenschapstaal of de kunstenaarstaal zijn. Het leidt ongetwijfeld tot verrijking om door de bril van een ander naar de omgeving te kijken.

3. Culinaire

Het ontwikkelen van een culinaire traditie met (duurzame en zilte) lokale producten van het land en uit de Waddenzee is een belangrijk speerpunt in het versterken van leefbaarheid en beleefbaarheid van de Waddenkust. Het Programma de Garnalefabryk draagt daar aan bij door te verwachten dat bij elke activiteit op enigerlei wijze aandacht is/ruimte is voor eten en drinken van de streek.

Aardappelsoep uit de regio tijdens lezing Zilte teelt

4. Waarde toevoegen, waarde creëren

Iedere activiteit is bedoeld om waarde toe te voegen aan of waarde te creëren binnen en tussen de themavelden (crossovers) – denk bijvoorbeeld aan inhoudelijke waarde, eigenwaarde en ook financiële waarde. Maar ook maatschappelijke waarden als trots, kwalitatieve groei, leefbaarheid en reuring tellen mee.

Allemaal waarden die bedoeld zijn voor mens, natuur & landschap van de Waddenkust. Het stilstaan bij deze (waardevolle) vraag vormt een belangrijke pijler voor het ontwikkelen en bewaken van de missie van Programma de Garnalefabryk.

Gefocuste toehoorders tijdens een lezing in 2016

Hoofdstuk 2 – Zes werkvelden zes werelden die elkaar ontmoeten

Het Programma de Garnalefabryk kent zes verschillende inhoudelijke werkvelden. Deze werkvelden zijn allen op hun eigen manier terug te vinden in én verbonden met de directe omgeving van Paesens-Moddergat – zowel binnendijs, op de dijks, buitendijs als in heden-verleden-toekomst.

Eigen werkelijkheid

Ieder themaveld heeft zijn eigen werkelijkheid, vormt zijn eigen wereld. Kent zijn eigen taal, zijn eigen geschiedenis, zijn eigen betekenissen, zijn eigen mensen. Dat heeft waarde en vormt de basis voor te organiseren activiteiten in, rond en vanuit de Garnalefabryk. Per themaveld volgt een beschrijving op hoofdlijnen.

Het Programma de Garnalefabryk wil mensen bijeen brengen binnen ieder themaveld, de diepte ingaan. Wil de mogelijkheid bieden om elkaar te ontmoeten, kennis te delen, ervaringen uit te wisselen, vragen en dilemma's te verbeelden, te debateren en het thema op een eigen wijze te beleven. Op die manier ontwikkelen en versterken zich de identiteiten die horen bij ieder thema. Heden, verleden en toekomst lopen door elkaar.

Werelden komen bij elkaar

Daarnaast wil het Programma de Garnalefabryk ook de breedte in gaan. De uitwisseling tussen de zes themavelden en bijbehorende werelden, geven onverwachte ontmoetingen. Crossovers, bijzondere werkvormen en verrassende combinaties versterken ieder thema in zichzelf, dragen bij aan zelfbewustzijn van de deelnemers en de plek waar men is, roepen interessante en uitdagende vragen op én maken dilemma's en paradoxen zichtbaar. En..... geven gasten en deelnemers het gevoel dat ze terug willen komen naar de Pleisterplaats van Ontmoetingen.

Herrinneringen vastleggen 2016
Peasummerlannen

Hoofdstuk 2.1 Kustvisserij – de visserman en de Waddenzee

Het dorp Paesens-Moddergat is van oudsher een vissersgemeenschap. Ook nu nog wonen er diverse garnalenvissers die vanuit o.a. Lauwersoog hun brood verdienen op de Waddenzee en in de Noordzeekustzone van Ameland, Schiermonnikoog en de Rottums. Verder is er nog een pierenstekker, wonen er handkockelaars en zijn verschillende mensen actief in de sportvisserij vanuit Lauwersoog. Een deel van de pieren komt van het Wad bij Paesens-Moddergat. Visserij en kustvisserij zijn dragers van de identiteit van Moddergat, net als van het buurdorp Wierum.

Veel van de visserijcultuur speelt zich af buiten het zicht van mensen. Het Programma de Garnalefabryk wil aandacht voor de visserman, zijn gezin en de visserijcultuur realiseren. Het wil de zichtbaarheid van het vissen in Werelderfgoed Waddenzee vergroten, het begrip voor kustvisserij vergroten en bijdragen aan de ontwikkeling van een culinaire kust-eetcultuur. Voor de kust liggen kokkels, mosselen en Japanse Oesters in overvloed.

Programma de Garnalefabryk zoekt uitdrukkelijk de samenwerking met de huidige vissers en hun families. Zij zijn degenen die graag willen laten zien wat hun visserwerk betekent. En hoe ze omgaan met het Werelderfgoed Waddenzee.

Natuurbeheerder It Fryske Gea wil graag gaan samenwerken met de vissers in haar beheergebied Paesummer Lannen. Het monitoren van slenken en prielen op vis is belangrijk. Maar ook het zichtbaar maken van de onderwater natuur van de Waddenzee is voor It Fryske Gea een doel. Het ontwikkelen van het terrein van It Grenaatfabryk als beheerplek/werkplaats voor It Fryske Gea biedt kansen. Het Programma de Garnalefabryk is een instrument om de verbinding tussen natuurbeheer en visserij verder te brengen.

Visserij van oudsher in Moddergat

Activiteiten

Het doel is om 1x per jaar een Visserijdag te gaan organiseren en daar een traditie van te maken. Het aanlanden van vis op de pier bij Paesens-Moddergat is een grote wens van velen. Programma de Garnalefabryk ziet het als een uitdaging daaraan mee te werken.

Het zoeken van verbinding met Harlingen, Zoutkamp en Termunterzijl kan leiden tot interessante uitwisseling. Maar ook het zoeken van verbinding met Duitse visserijdorpen als Greetsiel en Dietzum levert interessante programmaonderdelen op. Het is aan het team van Programmamakers om daar in de komende 5 jaar onderzoek naar te doen en met interessante activiteiten op de proppen te komen die de visserijcultuur van Paesens-Moddergat versterkt.

Het organiseren van een visserijexcursies met de visserijaak WL 19 (zie ook hoofdstuk Geschiedenis en Cultuurhistorie) vanuit de locatie It Grenaatfabryk vormt een prachtig onderdeel van Programma de Garnalefabryk. Ook is het logisch om in samenwerking met de huidige visserijfamilies te onderzoeken of visserijexcursies een bijdrage leveren aan hun bedrijf. En dat wellicht onderdeel van het Programma te laten zijn.

*Historisch detail
WL19*

Hoofdstuk 2.2. Cultuur – anders kijken verrijkt

Cultuur is een breed begrip. Voor Programma de Garnalefabryk is het nodig om sturing te geven aan dat begrip. Daarom is er voor gekozen om een zestal invalshoeken te benoemen waarin de cultuur van de kust en de Waddenzee een kernachtige rol spelen. En waarbinnen omgekeerd die invalshoeken bijdragen aan het verhelderen, ontwikkelen en versterken van identiteit (van de mensen) van de Waddenkust.

1. Beeldende kunst
2. Podiumkunsten
3. Muziek
4. Literatuur
5. Plaatselijke gebruiken en verhalen
6. Festival van de Waddenkust

Beeldende kunst

Binnen het Programma is er expliciet de ruimte om kunstenaars en artiesten naar It Grenaatfabryk en haar omgeving te halen met specifieke opdrachten. Het jaarlijks mogelijk maken van het fenomeen “Artist in residence”, gekoppeld aan een specifieke thema of een specifieke vraag is een must.

Daarnaast vormt It Grenaatfabryk als fysieke locatie het startpunt voor kunstroutes en kunstmanifestaties in de directe omgeving. De Stichting Sense of Place bijvoorbeeld heeft deze vraag reeds neergelegd voor het jaar 2018 – het is de bedoeling om in samenwerking met een 8-tal akkerbouwers uit de directe omgeving in diverse bedrijfsgebouwen kunstzinnige installaties te laten maken. Ook is het de bedoeling dat de Garnalefabryk onderdeel zal zijn van de Expeditie Sense of Place die op het Oerolfestival 2017 van start gaat.

Het faciliteren van de behoefte aan kunstzinnige vorming, schildercursussen, fotografie en workshops waarin beeldende kunst wordt geoefend en gerealiseerd, is nodig. De eigenheid van de omgeving van Paesens-Moddergat inspireert en zorgt voor versterking van de verbeelding van de plek. Het Programma de Garnalefabryk stimuleert, initieert, adviseert en faciliteert.

Podiumkunsten

In 2016 is gestart met het organiseren van kleinschalige voorstellingen als proef. En dat werkt. Er is veel belangstelling van verschillende artiesten en producenten om It Grenaatfabryk of op het terrein voorstellingen te geven. En er is ambitie om It Grenaatfabryk een vaste speelplek te laten zijn voor uiteenlopende gezelschappen en solisten. Voorwaarde voor een exploitabel geheel lijkt dat er een ruimte (De Werkplaats/De Wurkpleats) bij komt die rond de 150 gasten kan herbergen.

Het is de bedoeling dat er in de programmering van de kunsten gezocht wordt naar verbinding en samenwerking met andere kustplaatsen. Voorbeelden zijn Stichting Atlantis in Pingjum, Wongema in Hornhuizen, Café de Kalkman in Wierum, Het Zielhoes in Noordpolderzijl, de Global Art Company in Kloosterburen en Stichting de Aerdenplaats en Het Graauwe Paard in Oudebildtzijl. Een gezamenlijk programma versterkt de uitstraling en de financiële basis.

Muziek

Voor muziek geldt het zelfde als voor het onderdeel podiumkunsten.

Literatuur

Het is de bedoeling om 1x per jaar een evenement rondom literatuur te organiseren. Lezingen, gedichtenwedstrijden, interviews met bekende en onbekende schrijvers. Essentieel daarin is dat inhoud en thematiek bijdragen aan de hoofddoelstellingen van Programma de Garnalefabryk.

Plaatselijke gebruiken en verhalen

Paesens-Moddergat is een dorp van vissers. Bovendien is het als duodorp één van de weinige dorpen die direct aan de dijk en dus Werelderfgoed Waddenzee liggen. Het doel is om ieder jaar aandacht te hebben voor plaatselijke gebruiken en verhalen in de activiteiten. Of om aandacht voor mensen uit de dorpen te creëren die iets eigens of bijzonder te vertellen hebben. In 2016 is er bijvoorbeeld een lezing verzorgd door een jonge inwoner van Holwerd die een reis door Noord-Korea had gemaakt.

Festival aan de Waddenkust

Wat zou het mooi zijn als het Programma de Garnalefabryk 1x in de drie jaar de spil vormt voor een cultuurfestival aan de Waddenkust. Samen met Stichting Sense of Place en Terschellings Oerol bijvoorbeeld. Het organiseren van een dergelijk evenement is de basis voor het kweken van belangstelling en gevoel voor de eigenheid van de plek. Om er terug te komen, om er te genieten, om bij te dragen aan de identiteit.

In 2016 is voor het eerst de Dag van het Wad georganiseerd. Het is verstandig en logisch om binnen het Programma de Garnalefabryk gebruik te maken van wat er reeds ontwikkeld en bedacht is en bij dergelijke activiteiten in de toekomst aan te sluiten.

Lezing met muzikale ondersteuning Walvisvaart 2016

Hoofdstuk 2.3 Geschiedenis en cultuurhistorie – ken je roots

Programma de Garnalefabryk en Museum It Fiskerhúske hebben tot taak om de geschiedenis van de visserij van Paesens-Moddergat in woord en beeld te brengen. Een bijzondere en eigen geschiedenis, immers zoveel vissersdorpen zijn er niet langs de Nederlandse Waddenkust.

Het bijdragen aan de doelen van Museum It Fiskerhúske en de doelen van Stichting Musea Noardeast Fryslân is vanzelfsprekend. Daarnaast richt het Programma zich op activiteiten die gaan over de geschiedenis van het landschap, de geschiedenis van de Waddenzee, de (cultuur)historie van de kust, de maritieme geschiedenis van het Wad en duizend jaar dijkenbouw in Noord-Nederland.

Interessant element voor het programma is de geschiedenis van het vissersschip WL 19. Dat is gebouwd op het terrein van It Grenaatfabryk (dat een tijdje dienst heeft gedaan als Museumwerkplaats) en vormt een belangrijk middel om in te zetten voor het vertellen van verhalen van de streek in historisch perspectief.

In het verlengde daarvan vormt de L.A. Buma (de roeisloep is een replica van reddingboot van Paesens-Moddergat) ook een belangrijk element in de levende geschiedenis van de kust. (zie ook werkveld Waterveiligheid).

Het Programma de Garnalefabryk wil een podium zijn voor verhalen, lezingen, debatten en activiteiten met een historische lading en een eigentijdse betekenis. In juni 2016 is er bijvoorbeeld een lezing verzorgd over de Walvisvaart, waarbij ook nog levende oud-walvisvaarders hun bijdrage deden aan het verlevendigen van dit stuk onbekende geschiedenis van Paesens-Moddergat. Oral history ten voeten uit; bovendien droeg het bij aan de verwerking van een bijzonder verleden. Het is goed voorstelbaar dat er meerdere thema's op deze manier geprogrammeerd worden.

Walvisvaartlezing 2016

Tot slot lijkt het een uitdaging om de komende jaren te gebruiken om in 2018 onderdeel te zijn van het Europees jaar van het Cultureel Erfgoed. We citeren:

Het voornaamste doel is het vergroten van het bewustzijn over de uitdagingen en kansen op het gebied van cultureel erfgoed, en het onderstrepen van de rol die de EU heeft om gezamenlijke oplossingen te bevorderen. Meer specifiek moet het jaar de rol van het Europees cultureel erfgoed in culturele diversiteit en interculturele dialoog bevorderen; de bijdrage van het cultureel erfgoed aan de economie en samenleving verder ontwikkelen; en de samenwerking bevorderen op het vlak van het cultureel erfgoed in het internationaal beleid van de EU, zoals reeds verwoord in de EU-strategie voor internationale culturele betrekkingen. Volgens de Commissie zal het jaar de Europese burger de kans bieden om een beter begrip te krijgen van het heden, door een 'diepgaande en gedeelde interpretatie van het verleden'. Aandacht zal uitgaan naar de bijdrage die het erfgoed levert aan de economische groei en sociale cohesie, bv door duurzaam toerisme. Ook zal uitwisseling plaatsvinden over specifieke erfgoed onderwerpen als instandhouding en duurzaam beheer, toegankelijkheid en ook over technologische innovatie, digitalisering en maatschappelijke innovatie.

Cre@nita | bruids- en portretfotografie | www.cre-anita.nl

Hoofdstuk 2.4 Natuur – de rijkdom van rust, ruimte en stilte

Natuur en landschap van de Waddenzee en de Waddenkust is alom aanwezig in en rond de locatie It Grenaatfabryk. Het beleven van die natuur, het ondergaan van de rust en de ruimte, het staren op de dijk is voor velen een weldaad.

Natuur en landschap zijn onder te verdelen in drie verschillende entiteiten die met elkaar in verbinding staan en elk hun eigen kenmerkende waarden hebben:

- De Waddenzee direct aan de dijk met zijn droogvallende platen, mosselbanken, geulen en prielen
- Het kweldergebied van de Paesummer Lannen – ruim vijfhonderd hectare buitendijks landschap waar de zee deels vrij spel heeft en waar in de zomerpolders de gebruikersgeschiedenis nog steeds duidelijk zichtbaar is
- De dijk als beschermvrouwe van al het binnendijkse land

Programma de Garnalefabryk organiseert en faciliteert activiteiten die het leren kennen, het zichtbaar maken én beleven van de kernmerkende waarden tot doel hebben. Kwaliteit en kleinschaligheid zijn uitgangspunt.

Aan de hand van getijdentabellen en de mogelijkheden die de seizoenen bieden ontwikkelt de Garnalefabryk in samenwerking met onder andere It Fryske Gea (beheerder van de Paesummer Lannen), wadloopgidsen en wadlooporganisaties, Natuur- en Milieu-educatiecentrum de Klyster en het Terpen centrum van de Rijksuniversiteit Groningen een activiteitenkalender. En zorgt mede voor promotie van die kalender.

Elementen van de activiteitenkalender zijn:

- Excursies naar de PaesummerLannen
- Excursies met de WL 19 (zie werkveld Geschiedenis h.s. 2.3)
- Wadlooptochten/wadlooparrangementen in diverse vormen
- Lezingen over natuur en landschap
- Geo-catching
- Educatieprogramma's voor scholen en andere groepen

En natuurlijk is het maken van combinaties van deze activiteiten interessant . Denk aan eerst een lezing, daarna een excursie. Of eerst een wadloopzwerftocht en daarna een workshop landschapschilderen. Of

Hoofdstuk 2.5 Landbouw – oude en nieuwe teelten aan de kust

Kustlandbouw kent een lange geschiedenis en traditie. En daarmee een eigenheid in de relatie tussen het binnendijkse land en de buitendijkse Waddenzee.

De landbouw is een belangrijke drager van de sociaal-economische ontwikkeling van de Waddenkust. De streek staat bekend als belangrijke leverancier voor pootaardappelen voor de wereld. Programma de Garnalefabryk wil bijdragen aan kennis over en beleving van deze sector.

De sector staat voor vele uitdagingen. Omgaan met zilte omstandigheden (verzilting), veranderingen in het klimaat (drogere zomers, clusterbuien), bodemdaling en vermindering van de bodemvruchtbaarheid. Maar ook het zoeken naar de andere vormen van bedrijfsvoering, ontwikkelingen in duurzaamheid, mogelijkheden voor zilte teelten en de steeds strenger wordende wet- en regelgeving van het gewasbeschermingsbeleid.

Programma de Garnalefabryk wil een pleisterplaats zijn voor gesprekken/debatten over vraagstukken van de kustlandbouw – specifieke aandacht is daarbij voor zilte teelten als optie, duurzame landbouw en het zoeken van nieuwe verbindingen met cultuur en recreatie.

Nu al vinden er lezingen en excursies plaats over zilte teelten in de terpentijd door het Terpencentrum van de Rijksuniversiteit Groningen dat experimenteert met oude rassen op de kwelders van de Paesummer Lannen. Het is een opmaat tot anders kijken naar teelten in de kuststrook

In samenwerking met HZPC Metslawier en met individuele telers zullen de komende jaren diverse activiteiten worden ontwikkeld. Het is logisch om daarin aansluiting te zoeken met de Biltse Aardappelweken en de Stichting Potatoes Go Wild. Ook is er ruimte in de programmering voor de ontwikkelingen van Potato Valley – het nieuwe kennis- en ontwikkelingsprogramma van de akkerbouwsector voor Friesland en Groningen.

Hoofdstuk 2.6 Waterveiligheid – veilig leven met dijken

Duizenden jaren zijn mensen van de Waddenkust bezig hun leven vorm te geven en leven ze met de zee. Het noordelijke landschap is getuige van die omgang met de zee. Terpen en wierden, dijken en slaperdijken laten geschiedenissen zien van het leven op de grens van land en water.

Vlak naast It Grenaatfabryk rijst de huidige dijk als een groene beschermheer op naar de lucht. Hij vormt een veilige muur tegen het Waddenwater. Dat verhaal van onze veiligheid wil het Programma de Garnalefabryk naar voren brengen. Onze waterbeheerders verdienen een plek om toe te lichten waar ze al jaren goed in zijn – onze veiligheid garanderen. Het Wetterskip Fryslân heeft aangegeven dat het voor haar belangrijk is om meer te laten zien wat het garanderen van die veiligheid allemaal inhoudt.

Tegelijkertijd ervaren velen de Waddendijk als een (te) forse barrière tussen het land en de Waddenzee. Een sterker gevoel en ervaren verbinding is een democratische wens van velen. De locatie It Grenaatfabryk – dijk – Wad biedt kansen om als één geheel te ontwikkelen. Zowel inhoudelijk als voor beleefbaarheid/toegankelijkheid.

De ambitie van het Programma de Garnalefabryk is om bij te dragen aan het concept Multifunctionele Dijk (POV-Waddenzeedijken) in het kader van het Nieuwe Hoogwaterbeschermingsprogramma van Rijk en drie noordelijke waterschappen. Een dijk voor veiligheid, waar je makkelijk op kunt, waar mogelijk een mobiele tribune komt ten behoeve van openluchtvoorstellingen, waar aan de Waddenzeekant met behulp van beton en basaltblokken poeltjes komen. Om garnalen, krabben en kleine visjes in te kunnen vangen. En ook voor educatieve activiteiten.

Verder is het de ambitie om de komende jaren in het Programma de Garnalefabryk om de roeisloep L.A. Buma in te zetten. Deze roeisloep is een originele reddingsboot van het dorp Paesens-Moddergat en vaart regelmatig mee met wedstrijden. Vissermannen vormen de kern van de bemanning.

De roeisloep kan worden ingezet om bijzondere tochtjes op het Wad te maken, is de aanleiding om het verhaal van de reddingsloep van Paesens-Moddergat te vertellen, en biedt een kans om een publieksevenement te maken van het te water laten over de dijk zoals dat vroeger ging. Dat evenement kan op termijn enkele keren in de zomermaanden plaatsvinden.

Hoofdstuk 3 Taakopvatting

Programmamakers van de Garnalefabryk

Het Programma de Garnalefabryk vormt het spoorboekje, de atlas, de menukaart, het kompas en de inhoudsopgave voor de ontwikkelingen in de komende jaren. De realisatie ervan komt in handen van het team van Programmamakers.

Binnen het team zijn twee hoofdrollen aanwezig: aan de ene kant hebben we de **Programmeur** die eindverantwoordelijkheid draagt voor de inhoud en realisatie van het Programma. Aan de andere kant hebben we de **Zakelijk Leider** die eindverantwoordelijkheid draagt voor financiën en de organisatie.

De tijd zal uitwijzen in welke mate er ondersteunende werkzaamheden nodig zijn binnen het team.

Het team legt verantwoording af aan de Koöperaasje de Garnalefabryk – het doel is dat die Koöperaasje wordt gevormd door organisaties, overheden, particulieren en bedrijven die inhoudelijk verbonden zijn met het Programma de Garnalefabryk.

De Programmamakers die verantwoordelijkheid krijgen/nemen voor de ontwikkeling, realisatie en evaluatie van het Programma hebben idealiter vijf taken die elkaar versterken én tot doel hebben om koers & identiteit van het Programma te bepalen en te bewaken. Het is wenselijk dat de benodigde competenties binnen het team van Programmamakers aanwezig is.

Organiseren/initiëren

Het organiseren van uiteenlopende activiteiten vormt logischerwijs de hoofdtaak. Essentieel daarin is dat er vanuit eigen deskundigheid, maatschappelijke interesse, netwerkcontacten en gevoel voor de missie van Programma de Garnalefabryk een rol is in het initiëren van activiteiten. Het opbouwen van een eigen(zinnig) klantenbestand door o.a. het verzamelen van e-mailadressen van gasten van het Programma is een kerntaak. En natuurlijk is het nodig de ambities van de individuele leden van de Koöperaasje de Garnalefabryk goed te kennen en te vertalen in acties en activiteiten.

Coördineren & stroomlijnen

Nu al komen er verzoeken binnen van mensen en organisaties die graag “iets willen” met Programma de Garnalefabryk. Het is de taak van het team die verzoeken indien mogelijk te stroomlijnen en verbinden met het Programma. Op deze manier ontwikkelt de Koöperaasje de Garnalefabryk tot een potentiële databank voor initiatieven binnen en buiten de regio.

Participeren

Het zal regelmatig voor gaan komen dat de Koöperaasje de Garnalefabryk gevraagd wordt om te participeren in projecten of de ontwikkeling van projecten van derden. Participatie ligt voor de hand als dit past in de missie en essentie van het Programma en als het bijdraagt aan het realiseren van specifiek benoemde maatschappelijke meerwaarde. Het biedt handvatten voor het realiseren van financiële middelen voor de Koöperaasje.

Adviseren

Het is logisch om de Programmamakers ook te benaderen voor het vragen van advies met betrekking tot de zes werkvelden of de ervaringen vanuit het Programma. Immers, het Programma is ook bedoeld ter inspiratie en sturing voor de (Waddenkust)regio. Van belang daarbij is dat programmatisch denken en werken en een hands-on mentaliteit van “gewoon dingen doen” essentiële competenties zijn. Bovendien levert deze taak financiële middelen op ten behoeve van de Koöperaasje de Garnalefabryk.

Monitoren en verantwoorden

Tot slot is het de taak van het team van Programmamakers om te monitoren of missie en doelen van het Programma gerealiseerd worden. Het is verstandig om met jaarplannen te werken met kwalitatieve en kwantitatieve doelen. Verslaglegging en verantwoording van inzet van mensen en middelen in relatie tot de gestelde doelen is vanzelfsprekend.

Hoofdstuk 4 2017 en ontwikkeling daarna

Het Programma de Garnalefabryk heeft het karakter van een groeimodel. De ambitie is om de kwaliteit van activiteiten van meet af aan hoog te laten zijn. Daarmee ontstaat een vast en gewenst publiek dat de ruggengraat voor de toekomst gaat zijn.

Daarnaast is het de bedoeling van de initiatiefnemers van Koöperaasje de Garnalefabryk, dat er een kwantitatieve groei komt. Daarvoor is ontsluiting en ontwikkeling van het bestaande terrein en de bestaande gebouwen een belangrijke voorwaarde. Het doel is om in binnencapaciteit te groeien van 35 deelnemers nu naar een binnencapaciteit van 150. Met dat aantal is een gezonde, realistische, jaarronde en duurzame bedrijfsvoering goed mogelijk.

Essentieel uitgangspunt in de uitbouw van de binnencapaciteit en de ontwikkeling van het terrein is dat de nieuwe faciliteit een uitstraling en gevoel oproept rondom begrippen als “coöperatief”, “werkplaats”, “georganiseerd rommelig”, “knus” en “gastvrij aan de dijk”.

Kwantitatieve ontwikkeling

De ambitie voor 2017

Het aantal (betalende) deelnemers en participanten bedraagt in 2017 rond de 750. Er zijn daarvoor zo'n 30 activiteiten georganiseerd. Die 30 activiteiten zijn inhoudelijk verdeeld over de zes themavelden. De verantwoordelijkheid voor het programma ligt in 2017 handen van het team van Programmamakers Anke Bijlsma (Programmeur) VOF Grut Winia en Klaas Laansma (Zakelijk Leider) De Wikel bv.

In 2017 krijgt de Koöperaasje de Garnalefabryk vorm. De beoogde leden van de Koöperaasje fungeren als inhoudelijk en organisatorisch klankbord voor de Programmamakers. Ze benoemen de gewenste maatschappelijke waarden en participeren financieel in het Programma.

Tevens zijn de plannen voor de aanbouw en ontwikkeling van het terrein gereed. De zoektocht naar financiering is gereed en er is een helder exploitatiemodel. Het bedrijfsplan voor de periode 2018-2021 is gereed en de definitieve organisatie staat.

De ambitie voor 2021

In 2021 bedraagt het aantal betalende deelnemers en participanten 10.000. Er zijn daarvoor rond de 170 activiteiten georganiseerd in en rond de Garnalefabryk. Het gaat dan onder andere om: 40 voorstellingen, 10 lezingen, 4 exposities, 25 educatieve wadprogramma's, 6 symposia/congressen, 2 Visserijdagen, 10 kleinschalige evenementen met de WL 19 en de LA BUMA, 4 streekmarkten, 30 wadlooparrangementen, 30 workshops (schilderen, fotografie, poëzie, singer-songwriter) en 6 weken artists in residence.

Daarnaast fungeert de Garnalefabryk als pleisterplaats voor minimaal 5000 toevallige passanten. Zij wippen even aan, drinken een kop koffie, oriënteren zich op de omgeving. Op basis van bezoekersaantallen van locaties als It Fiskershúske te Moddergat (12.000 bezoekers per jaar), de Seedykstertoer te Marrum (12.500 bezoekers per jaar) en het Kweldercentrum Noarderleech te Hallum (10.000 bezoekers per jaar) is het getal 5000 een voorzichtig realistische inschatting.

Bootcamp vanuit de Garnalefabryk 2016

Vrijdag 20 juni 2020 – zomaar een dagje Garnalefabryk

De weersverwachtingen van Piet Paulusma komen uit – het zonnetje schijnt, het is een graad of 18, traag drijven schapenwolken vanaf Engelsmanplaat met een rustig noordwestenwindje naar de dijk. De vlag wappert kalm en er klinken kinderstemmen.

Het is druk bij It Grenaatfabryk. Een stuk of 30 kinderen van een basisschool uit Damwoude komen net terug van het Wad. Samen met wadloopgidsen Jan en Harry, al jaren actief op het Friesche Wad, hebben ze een mooi tochtje gemaakt en de geuren en de kleuren van slik, zand, mosselen en wadpieren beleeft. Bij de wasplek aan de noordkant van het gebouwtje is het een gezellige drukte.

Binnen is Anke druk bezig. Het vierde jaar alweer dat ze als programmeur werkt voor Programma de Garnalefabryk. Vanavond een try-out van Jochem Meyer met zijn nieuwe programma Tis me Wad. Alweer de derde keer dat hij in de prachtig vormgegeven zaal De Werkplaats op gaat treden. Het is uitverkocht, alle 150 kaartjes zijn via de eigen communicatiekanalen in twee dagen verkocht – de laatste voorbereidingen zijn in volle gang. De telefoon gaat, Omrop Fryslân wil een item.

Intussen schenkt Jantsje verse koffie en serveert daar Paesumer koeken bij. Het terrasje aan de oostkant ligt met deze noordwestenwind lekker beschut. Een stuk of 15 toevallige voorbijgangers zijn neergestreken – ze vragen wat er allemaal in de omgeving te doen is. Jantsje vertelt honderd uit.

Zakelijk leider Klaas is ook aanwezig. Hij heeft eerst even een loopje over het Wad gemaakt – de mosselbanken vlak achter de dijk zijn alweer groter geworden. Hij belt met de mannen van de WL 8, de ZK 18 en met Willem. De Dei fan de Fiskersmannen is over 14 dagen en er is nog het een en ander te doen. De vissermannen zijn op zee, maar kunnen wel even meedenken over de laatste zaken.

Na de lunch steken Anke en Klaas de koppen bij elkaar. Er is een aanvraag binnengekomen van de Waddenacademie om een symposium te organiseren. Het thema behelst iets met lokale identiteiten in en rond de Waddenzee. Dit is misschien een mooie kans om de langgekoesterde wens voor een debattenreeks over identiteit en eigenheid van Waddenmensen te organiseren. Het geeft Museum It Fiskerhúske ook de gelegenheid om met haar project Portretten van Paesummers aan te sluiten.

Eind van de middag wippen Gerrit en Ilse even aan. Ze komen uit Hornhuizen waar ze schilderworkshops hebben verzorgd voor medewerkers van de Belastingdienst. Samen met Erik Wong van Wongema, is een uitdagend ontwikkelingsprogramma gemaakt voor leidinggevend. In de natuur, met cultuur – nadenken over stijlen van leidinggeven. Het was een goede dag en voor volgend jaar zijn er ook alweer afspraken gemaakt – dan zijn de workshops weer in de Garnalefabryk.

Een uur of negen 's avonds. De wind is gaan liggen. Keurig in gelid staan een stuk of 70 auto's op de parkeerplaatsen aan de dijk. Toch mooi dat dat in 2018 geregeld kon worden met Wetterskip Fryslân. Binnen rollen de lachsalvo's door It Grenaatfabryk. Op de dijk staart een genietende wandelaar over het Wad. De lage zon weerspiegelt zijn verstrooide stralen in een stille plas – twee kluten scharrelen rond.

Hoofdstuk 5 Samenwerkingspartners – een aanzet

Het Programma de Garnalefabryk biedt een handvat voor het zoeken van allerlei samenwerkingspartners en samenwerkingsverbanden. Die partners zijn zeer divers van aard, omvang en oriëntatie – en ze zijn nodig om de ambities van het Programma waar te kunnen maken. En het zijn er veel. Daarmee zal het Programma inhoud bieden aan het netwerk dat zich richt op het versterken van leven en beleven van de gehele (internationale) Waddenkust.

Dorpsbelang Paesens-Moddergat
Dorpsbelang Oosternijkerk
Dorpsbelang Nes
Dorpsbelang Wierum
Dorpsbelang Anjum
Dorpsbelang Ternaard
Dorpsbelang Holwerd
Stichting Sense of Place
It Fryske Gea
Stichting Oan'e Dyk
Wongema - Erik Wong
Stichting Holwerd aan Zee
Stichting Nieuw-Atlantis
BKB – Amsterdam
Regio Marketing en Toerisme Noordoost Friesland
Stichting Musea Noardeast Fryslân – Museum't Fiskerhúske
Terpencentrum Rijksuniversiteit Groningen
Stichting WL 19
Stichting WA Buma
Het Gastengilde
Stichting Bonifatiuskapel Dokkum
Agrarisch ondernemers (duurzaam, gangbaar, zilt)
HZPC, Metslawier
Vissersmannen en hun families
Waddenacademie/de Jonge Waddenacademie
Wetterskip Fryslân
Gemeente Dongeradeel
Provinsje Fryslân
Stichting Geïntegreerde Visserij
Zilt Proefbedrijf Texel
VOF Grut Winia
De Wikel bv
Bureau Varenus
Bureau Noordpeil
Stichting Waddengoud en al haar participanten
Slow Food Movement
Hogeschaal Van Hall Larenstein
Nordwin College
Stenden Hogeschool
Noordelijke Hogeschool Leeuwarden
IMARES

Geraadpleegde literatuur:

- Internationaal handvest voor Cultuurtoerisme, ICOMOS, (november 2002)
- Identiteit als troef – Waddenlandschap vol verrassingen, Raad voor de Wadden (2008)
- Recreatie en het toerisme in het Waddengebied – analyserapport , Raad voor de Wadden (2008)
- Waddenzee – Waddenland, Meindert Schroor/Raad voor de Wadden (2008)
- Projectplan Beleef garnalenvisserij in Lauwersland, Museum 't Fiskershúske/Bureau Pau (2011)
- It Grenaatfabrykje & de Koöperaasje – toekomstvisie, Museum't Fiskershúske (2013)
- Atelier Fryslân – kansen voor het Friese kustlandschap (2009)
- Zilte Vitaliteit – naar een vitale Friese Waddenkust, It Fryske Gea (2016)
- Plan van Aanpak – Stichting Regiomarketing Toerisme Noordoost Friesland (2014)
- Methodiek Cultuur en Natuurroute Friese Waddengebied “Leven op de grens van land en water”, M. Japenga en A.C van Urk, afstudeerscriptie Van Hall Larenstein (2016)
- Mooi werk Mooi Wad – Programmaplan Naar een Rijke Waddenzee 2015-2018 (april 2015)
- Waddenzee Werelderfgoed (www.waddensea.worldheritage.com)
- Wadden van allure, interprovinciale waddenvisie Noord-Holland, Fryslân, Groningen, 2013
- Project Noodoost aan het Wad, inspiratiekaart 2016 (www.ferwerderadiel.nl)

Colofon

- samenstelling en redactie: Klaas Laansma (De Wikel bv) en Anke Bijlsma (VOF Grut Winia kunstproducties)
- vormgeving: Bianca Waamelink (CESARE Interieuratelier)
- met dank aan de meelezers Gerben de Jong, Freek Lei, Joop Mulder, Sébastiaan Laarman, Bianca Waamelink, Minne Eelkema en Erik Wong

VOF Grut Winia kunstproducties

Nijkerksterweg 14
9143 DN Nes

M: 06 41 60 58 98

T: 0519 589659

E: ankebijlsma@hetnet.nl

De Wikel bv

Paradijsvogelstraat 39
9713 BV Groningen

M: 06 48 08 26 51

T: 050 3640115

E: k.laansma@dewikel.nl

Programma Rijke Waddenzee

Dit programma is tot stand gekomen met financiële hulp van PRW. Dit samenwerkingsverband werkt aan een Rijke Waddenzee voor mens en natuur. De toeristische ontwikkeling in het Waddengebied hoort daar ook bij. PRW helpt door middel van financiering en kennis. Benieuwd naar wat PRW voor u kan betekenen?

Christiaan Kooistra

c.kooistra@minez.nl

06-48.161.322

Vormgeving

www.garnalefabryk.nl

GARNALE

F A B R Y K

MOD

DER

GAT

www GARNALEFABRYK.nl

GARNALE

F A B R Y K

MODDERGAT

In ynspirearjend en brüzjend 2017 tawinske
Een inspirerend en bruisend 2017 toegewenst

[www GARNALEFABRYK.nl](http://www.GARNALEFABRYK.nl)

Tekening Garnaal
door Gerrit Breteler
2016

